

วัฒนธรรมดนตรีกับวิถีชีวิตในท้องถิ่นภาคตะวันออก
: กรณีศึกษาคณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัด จังหวัดตราด

The Culture of Music and Indigenous living in eastern region
: A Case study of Beggar Song, Bantungkaidug Ensemble, Trat Province

รณชัย รัตนเศรษฐ¹

Ronnachai Rattanaseth

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางด้านดนตรีวิทยา มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวัฒนธรรมดนตรีกับวิถีชีวิตชุมชนในท้องถิ่นภาคตะวันออก : กรณีศึกษาคณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัด จังหวัดตราด

ผลการศึกษาพบว่า คณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัด เป็นชาวไทยของที่สืบเชื้อสายต่อ ๆ กันมา อาศัยที่บ้านทุ่งไก่อัด ตำบลท่ากุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดตราด สืบทอดวัฒนธรรมดนตรีเพลงขอทานต่อ ๆ กันมาโดยใช้วิธีถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันมีนางอร สุขังเป็นหัวหน้าคณะ โดยรับช่วงสืบทอดมาจากพ่อและแม่ และยังไม่มีผู้สืบทอด ลักษณะการแสดงของคณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัด เป็นเพลงขอทานที่ใช้สำหรับร้องในงานบุญช่วงประเพณีสงกรานต์เท่านั้น ไม่ได้ประกอบเป็นอาชีพหารายได้เลี้ยงครอบครัว รูปแบบอัตลักษณ์ของบทเพลง เกิดจากความเฉพาะเจาะจงของทำนองเพลงที่จดจำสืบทอดกันมา มีอัตลักษณ์เฉพาะคือ “การเอื้อน” ทำนองที่เน้นลีลาการเอื้อน โดยเฉพาะในช่วงหางเสียง ซึ่งจะต่างจากคณะอื่น ๆ ที่การเอื้อนหางเสียงจะสั้นกว่า จำเป็นจะต้องจดจำลีลาการเอื้อนให้แม่นยำเพราะไม่มีการจดบันทึก ส่วนคำร้องใช้การจำและจดบันทึกไว้สำหรับการถ่ายทอด ในส่วนบทบาทของงานดนตรีกับประเพณีในวิถีชีวิตของชุมชน จากการรวมกลุ่มกันในช่วงวันสงกรานต์ เพื่อไปขอรับบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อนำไปถวายวัด เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เกิดความสามัคคี มีความเป็นเจ้าของเป็นส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

คำสำคัญ: เพลงขอทาน / บ้านทุ่งไก่อัด / วัฒนธรรมดนตรี

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาดนตรี คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This research was a qualitative musicological research. The objective of the study was to study the culture of music and indigenous living in eastern region: a case study of beggar song, Bantungkaidug ensemble, Trat province.

The results revealed that the ensemble of beggar song, Bantungkaidug ensemble, had belonged to Thai Chong who descended from Chong. They had lived in Bantungkaidug, Tha Kum, Mung, Trat province. The beggar song had been inherited continuously from their ancestors. Nowadays Mrs. Orn Sulhang inherited the ensemble from her parents but still no inheritance. The characteristics of beggar song, Bantungkaidug ensemble was to sing only in religious ceremony of Songkran festival, not for earning a living. The identity of song derived from the specialty of the remembered melody, especially the bowel migration. The melody which emphasized this style in the last duration was different from other companies whose the last duration were shorter. It was essential to remember the style of bowel migration precisely because there was no record. The lyrics were remembered and recorded for transmitting from generation to generation. For the role of music and indigenous living, Requesting for donation's group in Songkarn festival built a strong relationship of community and community's participation.

Keyword: beggar song; Bantungkaidug; Culture of Music

ความสำคัญและที่มา

เนื่องจากที่รัฐบาลได้เล็งเห็นและให้ความสำคัญในด้านการศึกษาและเรียนรู้ การทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งได้บรรจุอยู่ในนโยบายของรัฐบาลข้อที่ 4 ที่จะนำการศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์และความเป็นไทยมาใช้สร้างสังคมให้เข้มแข็งอย่างมีคุณภาพ โดยอนุรักษ์ พิธีและเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม ภาษาไทยและภาษาถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งความหลากหลาย ของศิลปวัฒนธรรมไทย นำไปสู่การสร้างสัมพันธ์อันดีในระดับประชาชน ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับนานาชาติ ตลอดจนเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับประเทศ หากแต่ข้อมูลพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือแม้แต่การท่องเที่ยวมี แหล่งข้อมูลพื้นฐานมากมายเพื่อค้นคว้าศึกษา แต่แหล่งข้อมูลทาง ประเพณีวัฒนธรรม และศิลปะการแสดงท้องถิ่น กลับหาข้อมูลได้น้อยมากแทบไม่มีใครเก็บรวบรวมไว้ กลุ่ม ประชาชนชาวบ้าน และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นเหล่านั้นนับวันจะหมดไป อีกทั้งปัจจัยความหลากหลายทาง สังคมและบริบทพื้นที่ในแถบภาคตะวันออก ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมและศิลปะการแสดงมีความหลากหลาย

ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะแถบพื้นที่ที่ติดกับประเทศกัมพูชา ได้แก่ จังหวัดตราด จันทบุรี สระแก้ว และปราจีนบุรี ซึ่งมีงานด้านวัฒนธรรมหลากหลายด้าน เช่น งานวัฒนธรรมด้านประเพณี ศิลปะการแสดงท้องถิ่น และงานวัฒนธรรมด้านดนตรีของกลุ่มชนหลากหลายชาติพันธุ์ จึงทำให้เกิดเป็นความหลากหลายด้านศิลปวัฒนธรรม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้สำหรับเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเชิงลึกต่อไป และเป็นการอนุรักษ์ไม่ให้งานศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้สูญหายไป

งานด้าน “วัฒนธรรมดนตรี” เป็นอีกหนึ่งสาขาที่สำคัญในงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะกับการดำเนินชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายไป กลุ่มคนในแต่ละชาติพันธุ์มีการนำ “งานดนตรี” เข้าไปผูกเชื่อมกับ “วิถีชีวิตความเชื่อของคนในชุมชน” ซึ่งทำให้เกิดงานดนตรีที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวิถีชีวิตของคนในสังคมเหล่านี้ มีความแตกต่างหลากหลาย และมีคุณค่าที่ควรเก็บบันทึกรักษาไว้เป็นมรดกของแผ่นดิน

จังหวัดตราดมีพื้นที่เพียง 2,819 ตารางกิโลเมตร ทิศเหนือมีอาณาเขตติดกับประเทศกัมพูชา ทิศใต้ติดกับอ่าวไทยและน่านน้ำทะเลประเทศกัมพูชา เนื่องจากพื้นที่ที่ติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านและติดอ่าวไทยทำให้เป็นเมืองที่มีการติดต่อค้าขาย และการเคลื่อนย้ายของชุมชนเป็นระยะ ๆ² รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนและการผสมผสานทางวัฒนธรรมหลายด้าน ทั้งวิถีการดำเนินชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ โดยวัฒนธรรมดนตรีได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีในสองประเด็นใหญ่ ๆ คือ 1) ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรม 2) ใช้สำหรับเป็นความบันเทิง ซึ่งวัฒนธรรมดนตรีเหล่านี้จึงเป็นส่วนสำคัญของวิถีชีวิตชุมชน และถูกถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา ซึ่งเป็นที่มาของวัฒนธรรมดนตรีเพลงพื้นบ้านแบบต่าง ๆ ในจังหวัดตราดที่สำคัญ ๆ เช่น เพลงร่ำสวด เพลงโหม่งฟาง เพลงลำภา เพลงขอทาน เป็นต้น

เพลงพื้นบ้านประเภทเพลงขอทาน มีวัตถุประสงค์ คือ การร้องเพลงไปตามบ้านในชุมชนต่าง ๆ เพื่อขอเรียไรข้าวสาร ของใช้ และเงิน เพื่อนำไปถวายวัดในช่วงเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนาของคนไทยในช่วงต่าง ๆ ความเป็นมาของเพลงขอทาน ไพรวรรณ คงกระพันธ์ (2542, น. 164) อ้างใน พ้ามุ่ย ศรีบัว (2555, น. 51) กล่าวว่า

เพลงขอทานเรียกอีกอย่างว่า เพลงวณิพก การร้องเล่นเพลงชนิดนี้จะมีมาครั้งใดไม่ปรากฏ แต่คงมีการร้องเล่นมาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ ทั้งนี้เพราะปรากฏในคัมภีร์สารัตถสมุจจัย ซึ่งแต่งมากกว่า 700 ปี ยังกล่าวอธิบายเหตุแห่งมงคลสูตรว่า ในครั้งพุทธกาลนั้น เมืองในมณฑลประเทศมักมีคนไปรับจ้างเล่านิทานให้กันฟังในที่ประชุมชน เช่น ถ้าไม่มีผู้ว่าจ้างก็ต้องออกตระเวนเล่านิทานไปในที่ต่าง ๆ เพื่อขอแลกเปลี่ยนเงินและสิ่งของมาเลี้ยงชีพ

เหตุใดต่อ ๆ มา เพลงขอทานจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงจากการทำบุญเป็นการขอทานเพื่อประทังชีพหรือเป็นอาชีพที่พบเห็นได้ต่อมา จากที่ สุเทพ วิสุทธิเขต (2553, น. 5) อ้างถึงใน พ้ามุ่ย ศรีบัว (2555, น. 51) กล่าวว่า

² www.trat.go.th/ (สืบค้นเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2559)

... เพลงขอทานมีทำนองเป็นเอกลักษณ์ของตนโดยเฉพาะ สมัยก่อนเวลาว่างงานวัดจะ
ต้องหาของใช้เข้าครัว บรรดามัคทายกหรือกรรมการวัดจะต้องออกไปเรียไรข้าวสาร
อาหารแห้งเป็นประจำ จึงต้องมีการร้องขอ ครึ่งจะร้องขอธรรมดาก็รู้สึกว่ามันจืดจาง
ทำบุญ จึงแต่งเนื้อเพลงโดยยึดเอานิทานชาดกเป็นหลัก ใส่ทำนอง มีลูกคู่และเพิ่มเครื่อง
กำกับจังหวะตามถนัด เมื่อได้สิ่งของมาก็เอาเข้าวัด ต่อมาเมื่อผู้เลียนแบบและยึดเป็นอาชีพ
ไปเลยก็มี...

จากข้อมูลข้างต้น วัฒนธรรมเพลงพื้นบ้านเพลงขอทาน ยังมีคนสืบทอดอยู่จนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าใน
บางพื้นที่จะหายสาบสูญขาดคนสืบทอดไปแล้วก็ตาม แต่ยังมีบางพื้นที่ยังมีหลงเหลืออยู่บ้างถึงแม้จะค่อนข้าง
เหลือน้อยมาก ซึ่งยังมีการสืบสานบทเพลงโดยมีประเพณี วัฒนธรรมในวิถีชีวิตเป็นตัวค้ำชูให้คงอยู่ นอกจากนี้
นั้นส่วนใหญ่จะเป็นการอนุรักษ์เพื่อไว้สำหรับการแสดงในการสาธิต

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาวัฒนธรรมดนตรีกับวิถีชีวิตชุมชนในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาคณะเพลงขอทาน
บ้านทุ่งไผ่ดัก จังหวัดตราด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเก็บรักษาวัฒนธรรมดนตรีด้านเพลงขอทาน และใช้เป็นข้อมูลสำหรับการเผยแพร่
2. ใช้เป็นข้อมูลเพื่อทำวิจัยต่อยอดสำหรับบุคคล ที่สนใจศึกษางานวัฒนธรรมดนตรี ด้านเพลงขอทาน
และหน่วยงานที่สนใจศึกษา อนุรักษ์ส่งเสริมงานด้านประเพณีวัฒนธรรม และศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ประวัติพัฒนาการของงานดนตรีในประเด็นความเป็นมาการสืบทอด
รูปแบบอัตลักษณ์ของงานดนตรี และบทบาทของงานดนตรีกับประเพณีในวิถีชีวิตของชุมชน
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ จังหวัดตราด

ข้อตกลงเบื้องต้น

การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อใช้เป็นตัวอย่างในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม
ในการแสดงสดคณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไผ่ดัก จังหวัดตราด ในวันที่ 17 มีนาคม 2560 ที่หอประชุมใหญ่
วิทยาลัยชุมชน จังหวัดตราด เท่านั้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการตามขั้นตอน การปฏิบัติงานวิจัย คำนึงถึงความสอดคล้องกับหัวเรื่อง
ที่ศึกษา โดยผู้วิจัยกำหนดใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการศึกษา และตีความจากข้อมูลจริง ตาม
หลักฐานที่เก็บได้จากงานภาคสนาม หลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ต่าง ๆ รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านแนว

ความคิด ความหมาย ความเชื่อ นัยสำคัญ ในด้านวิธีการวิจัยจึงกำหนดใช้กระบวนการวิจัย ดังนี้

1. ขั้นเตรียมการเบื้องต้น

- (1) กำหนดกรอบแนวคิดที่จะทำการศึกษา พร้อมนำเสนอแนวคิด
- (2) ศึกษาและสำรวจข้อมูลด้านเอกสาร และข้อมูลเบื้องต้น จากสำนักหอสมุดต่าง ๆ หรือสถานที่เก็บรักษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และศึกษาจากบุคคลข้อมูล ได้แก่ นักวิชาการด้านดนตรี และนักดนตรี ที่มีความเกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่การศึกษา
- (3) ศึกษาตามวัตถุประสงค์ ที่กำหนดไว้ และสร้างแบบสัมภาษณ์ แบบเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็นที่กำหนดไว้ ตามวัตถุประสงค์ และคำถามวิจัย โดยใช้แบบสัมภาษณ์สำหรับเป็นกรอบเพื่อปฏิบัติงาน

2. เครื่องมือ และอุปกรณ์ ที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured interview) เป็นเครื่องมือในการดำเนินการวิจัย และอุปกรณ์ที่จำเป็นในการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพเคลื่อนไหว (VDO) และสื่อวัสดุประกอบการใช้ เครื่องบันทึกเสียง และสื่อวัสดุประกอบการใช้ กล้องถ่ายรูป และสื่อวัสดุประกอบการใช้ อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ระหว่างปฏิบัติการวิจัย

3. ขั้นการศึกษาข้อมูลภาคสนาม

- (1) วางแผนเพื่อดำเนินงาน การเตรียมเครื่องมือ และอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล และติดต่อบุคคลข้อมูล เพื่อขอศึกษาและบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยต้องการ เช่น การบันทึกเสียง เทปบันทึกภาพเคลื่อนไหว ภาพถ่าย เอกสารที่มีการบันทึกข้อมูล เป็นต้น
- (2) เข้าพื้นที่ศึกษาภาคสนาม เพื่อดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่าง ๆ ตามกรอบการวิจัย ด้วยวิธีสัมภาษณ์ ทั้งการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ โดยมีลักษณะงานข้อมูลที่ดำเนินการเก็บรวบรวม คือ ข้อมูลเนื้อหาสาระเพื่อนำไปเชื่อมโยงสายความคิด (Narrative Threads) ทั้งด้านความเป็นมา ด้านรูปแบบอัตลักษณ์ของเพลงดนตรี องค์ประกอบของดนตรี และการสืบทอด ข้อมูลภาพเคลื่อนไหว ข้อมูลภาพถ่าย ข้อมูลเสียง

4. ขั้นเรียบเรียงข้อมูล

ขั้นเรียบเรียงข้อมูลผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บในภาคสนาม ทั้งข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ และข้อมูลจากสื่อบันทึกต่าง ๆ และที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร สิ่งพิมพ์ บทความ นิตยสาร ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมาผ่านกระบวนการเรียบเรียง เมื่อผ่านกระบวนการเรียบเรียงแล้ว จึงนำมาจัดจำแนกหมวดหมู่ตามกรอบประเด็นที่กำหนดไว้ เพื่อเตรียมเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล ให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในประเด็นต่าง ๆ

5. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่ได้จากสิ่งต่าง ๆ คือ การลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลข้อมูล การสังเกตการณ์ในการปฏิบัติงานจริง และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์และขอบเขตงานวิจัย

6. ชั้นเรียบเรียงผลการศึกษา และนำเสนอผลงานวิจัย

ข้อมูลเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่ได้รับจากการศึกษาทุกส่วนที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ เมื่อนำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เนื้อหาทุกหัวข้อแล้วนำมาตรวจสอบ วินิจฉัย ตีความ ประมวลผลคำตอบ ให้สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์การวิจัย คำถามวิจัย จากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ ตามประเด็นที่กำหนดไว้

สรุปผลการวิจัย

วัฒนธรรมดนตรีกับวิถีชีวิตในท้องถิ่นภาคตะวันออก : กรณีศึกษาคณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัดัก จังหวัดตราด ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามขอบเขตเนื้อหาของการวิจัยดังนี้

(1) ประวัติความเป็นมาของคณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัดัก จังหวัดตราด

รูปภาพที่ 1 คณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัดัก จังหวัดตราด

ที่มา: รณชัย รัตนเศรษฐ์ วันที่ 17 มีนาคม 2560

คณะเพลงขอทานบ้านทุ่งไก่อัดัก เป็นคณะเพลงขอทานเก่าแก่คณะหนึ่งที่ยังสามารถสืบค้นข้อมูลได้ และยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์ป้าออร์³ ให้ข้อมูลพอสรุปทั้งในด้านประวัติความเป็นมา และรูปแบบวิธีการแสดง ได้ว่า

คณะเพลงขอทานบ้านทุ่งไก่อัดัก เป็นชาวไทยของ (เรียกตามผู้ให้สัมภาษณ์ เนื่องจากหมู่บ้านทุ่งไก่อัดัก เป็นชนชาวของสืบเชื้อสายกันต่อมาหลายรุ่น การที่เรียกชาวไทยของ อาจเนื่องจากอยู่มานานหลายรุ่น จนในรุ่นต่อ ๆ มาแต่ละคนต่างมีบัตรประจำตัวประชาชนชาวไทยทุกคน แต่เรียกคำว่าของต่อจากไทย เพื่อให้ทราบถึงเชื้อสายบรรพบุรุษของตนเอง: ผู้วิจัย) ที่บ้านทุ่งไก่อัดัก ตำบลท่ากุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดตราด สืบทอด

³นางอร สุขัง นามสกุลเดิม กุมพระ (2560)

ประเพณีเพลงขอทานต่อ ๆ กันมาโดยใช้วิธีถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ

คณะเพลงขอทานบ้านทุ่งไถ่ดัก ที่มีป้อร สุขัง เป็นหัวหน้าคณะ อายุ 79 ปี (เกิดพ.ศ. 2481) เล่าว่า คนในคณะของตนเองส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกันทั้งหมด มีนางสวิง วงษ์ทอง (นามสกุลเดิม กุมพระ) นางมาลี สงวนวงศ์ (นามสกุลเดิม กุมพระ) เป็นพี่น้องที่ร่วมกันในคณะ โดยเริ่มต้นมาจากพ่อต๋วย กุมพระ และแม่ฉวย กุมพระ เป็นคนสอนเพลงขอทานให้ เพลงขอทานของคณะบ้านทุ่งไถ่ดัก เป็นเพลงขอทานที่ใช้สำหรับร้องในงานบุญช่วงประเพณีสงกรานต์เท่านั้น ไม่ได้ประกอบเป็นอาชีพหารายได้เลี้ยงครอบครัว โดยป้อรให้ข้อมูลว่า คณะเพลงขอทานแต่ละคณะจะเป็นตัวแทนของวัดต่าง ๆ ในชุมชน เดินร้องเพลงขอทานเพื่อรับบริจาคสิ่งของ คณะของตนเองจะเริ่มออกร้องเพลงขอทานในช่วงเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงประเพณีสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทย (ก่อน พ.ศ. 2483) ก็จะเริ่มออกเดินช่วงเย็นตั้งแต่เวลาประมาณ 5 โมงเย็นจนถึงเที่ยงคืนของทุกวัน เป็นเวลาประมาณ 5 วัน จนถึงช่วงที่เป็นประเพณีขนทรายเข้าวัดก็จะเลิกเดินขอทาน เพื่อร้องเพลงขอของใช้ต่าง ๆ เช่น ข้าวสาร กะปิ น้ำปลา อาหารแห้งต่าง ๆ และรวมถึงเงิน (แล้วแต่ผู้ให้จะบริจาค) โดยในสมัยที่ผ่านมานั้นในแต่ละบ้านที่ผ่านไปก็จะร้องเพลงไปตามบ้าน ก็จะมีผู้บริจาคข้าวสาร อาหารแห้ง ถ้าได้รับเยอะ ๆ จนถึงไม่ไหวก็จะฝากไว้ตามบ้านต่าง ๆ แล้วจะมีคนมาช่วยขนกลับไปไว้ที่วัด บางบ้านก็จะทำข้าวต้ม ขนมไว้แจกคนที่มาร่วมเดินขอทาน เป็นบรรยากาศงานบุญที่อบอุ่น มีผู้ให้ความสนใจเหมือนมีงานรื่นเริง จึงสามารถออกเดินขอทานไปได้เรื่อยๆ จนถึงเที่ยงคืน เนื่องจากในช่วงนั้นสภาพสังคมยังเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม จึงทำให้แนวโน้มของการบริจาคเป็นของที่มาจากการทำอาชีพเกษตรกรรม ต่อมายุคสมัยได้เปลี่ยนแปลง อาชีพของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลง สังคมเมืองเริ่มคืบคลานเข้ามาในสภาพสังคมของคนในชุมชน ข้าวของที่นำมาบริจาคจากการทำเกษตรกรรมจึงเปลี่ยนแปลง กลายเป็นจำนวนเงินเสียส่วนใหญ่

จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ป้อรยังเล่าต่อไปอีกว่า ในยุคสมัยต่อมาก็จะออกไปร้องเพลงขอทานในสถานที่สาธารณะนั้นไม่เหมือนในยุคสมัยก่อน ในยุคสมัยก่อนเดินไปตามบ้านในหมู่บ้านไม่ได้มีความเจริญ คนต่างอยู่ในบ้านของตนที่ไม่ได้ติดกันมากนักแล้วแต่สภาพครอบครัวนั้น ไม่มีไฟก็เดินจุดตะเกียงส่องทางไปเรื่อย ๆ จึงเหมือนการมีมหรสพเคลื่อนที่ไปขับกล่อมตามบ้านเกิดบรรยากาศที่สนุกสนาน แต่ในยุคสมัยต่อมากการออกไปร้องเพลงขอทานจำเป็นจะต้องขออนุญาตจากทางการ และมีใบแสดงว่าคณะขอทานแต่ละคณะเป็นตัวแทนมาจากวัดใด ถ้าไม่มีใบดังกล่าว ก็จะถูกตำรวจจับถือว่าเป็นขอทานผิดกฎหมาย การบริจาคสิ่งของส่วนใหญ่เป็นเงิน เพราะคนในยุคสมัยต่อมาเปลี่ยนแปลงจากอาชีพเกษตรกรรม กลายเป็นอาชีพค้าขาย รับราชการมากขึ้น การไปร้องเพลงขอทานเพื่อขอสิ่งของเข้าวัดจึงไปในสถานที่ ๆ มีคนเยอะ ๆ เช่น ตลาดนัด ชุมชนในเมืองที่มีการค้าขาย บางร้านค้าก็ไม่ให้ร้องเพลงเพียงแต่ให้เป็นตัวเงินมาเลย ดังที่กล่าวมาแล้วคณะเพลงขอทานบ้านทุ่งไถ่ดัก ไม่ได้ทำการประกอบอาชีพหลัก แต่ทำเพื่อต้องการทำบุญเท่านั้น ดังนั้นรายได้ทั้งหมดที่หามาได้จึงไม่ได้หักค่าใช้จ่ายอะไรเลย แม้แต่ค่าอาหารหรือค่ารถพวกตนในคณะก็จะออกกันเอง อีกส่วนหนึ่งที่พอจะเป็นรายได้หรือได้รับเงินค่าจ้าง มาจากการจ้างของส่วนราชการที่ให้ไปแสดง สาธิตในงานต่าง ๆ จึงจะได้ค่าจ้าง ถึงกระนั้นคณะเพลงขอทานของวัดทุ่งไถ่ดัก ก็ยังคงทำหน้าที่เพื่อสืบสานประเพณี

ของไทยมาจนถึงปัจจุบันแล้วแต่ใครหรือวัดไหนจะมาตามให้ไปช่วย ป้าอรกล่าวถึงท้ายของการสัมภาษณ์ว่า คณะของตนก็จะทำไปจนกว่าจะทำไม่ไหว หรือไม่มีใครเรียกให้ไปช่วย ถ้ายังมีแรงและมีผู้คนที่ยังเห็นความสำคัญก็จะสืบสานต่อไป

ภาพที่ 2 การสัมภาษณ์คณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัดัก จังหวัดตราด

ที่มา: พิมลพรรณ เลิศล้ำ วันที่ 17 มีนาคม 2560

(2) การสืบทอด

การสืบทอดของคณะเพลงขอทานวัดทุ่งไก่อัดัก เป็นการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ใช้วิธีการแบบจดจำโดยการเดินร่วมไปกับคณะและอาศัยจดจำบทเพลงที่ผู้ใหญ่ในคณะร้อง ต่อมาจึงมีการจดเนื้อเพลงลงสมุด (เฉพาะเนื้อร้อง ส่วนทำนองต้องจดจำเอาเอง) แล้วนำมาหัดร้อง โดยป้าสวีน วงษ์ทอง และป้ามาลี สงวนหงษ์⁴ ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า “ชั้นก็ตามไปกับคณะ พยายามจำที่เค้าร้อง แต่ชั้นเอาสมุดไปจดด้วยเมื่อเค้าตายไปชั้นก็ยังถือว่าเค้าเป็นครูของชั้น และได้รับมอมา” โดยในรุ่นแรก ๆ ไม่ทราบว่าเป็นคนถ่ายทอดเนื้อร้องทำนองให้ ทราบแต่ว่าเป็นทำนองและเนื้อร้องที่ถูกถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น จนกระทั่งมาในรุ่นพ่อของตนเอง คือ พ่อต๋วย กุมพระ และแม่ฉลวย กุมพระ ที่สามารถร้องเพลงขอทานได้ ถือว่าเป็นสมาชิกในวง เมื่อถึงช่วงเทศกาลสงกรานต์ทั้งครอบครัวก็จะออกไปร้องเพลงขอทานเพื่อช่วยเรียกรั้วของต่าง ๆ มาให้วัด ต่อมาพวกของตนเองจึงเป็นรุ่นต่อมาที่รับหน้าที่ร้องเพลงขอทานเพื่อช่วยทำบุญให้วัด

การสืบทอดที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ก็มีบ้างที่ได้รับเชิญให้ไปสอนตามโรงเรียนแต่ด้วยเวลาน้อยและประกอบกับเด็กเรียนจบ ก็ยังไม่สามารถที่จะร้องได้ จึงทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จใน การถ่ายทอด และ

⁴นางสวีน วงษ์ทอง (นามสกุลเดิม กุมพระ) และนางมาลี สงวนหงษ์ (นามสกุลเดิม กุมพระ) (2560)

เพลงขอทาน เป็นเพลงที่ใช้เฉพาะช่วงเวลา ซึ่งในหนึ่งปีจะมีการร้องเพียงครั้งเดียวในเทศกาลสงกรานต์ และไม่ได้นำไปร้องประกอบเป็นอาชีพ จึงไม่มีใครตามขอเรียนเนื่องจากไม่สามารถทำรายได้เพิ่ม เหมือนเพลงพื้นบ้านประเภทอื่น จนกระทั่งในปัจจุบัน ป้าออร์กียอมรับว่าถ้าหมดไปจากรุ่นของพวกตนเองแล้วนั้น เพลงขอทานของคณะทุ่งไผ่ดักก็จะมีใครสืบทอดและอาจสูญหายได้ต่อไปในอนาคต

(3) รูปแบบอัตลักษณ์ของงานดนตรี

คณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไผ่ดัก ไม่มีเครื่องดนตรีประกอบการแสดง มีแต่รูปแบบการร้อง ใช้จังหวะการตบมือและลูกคู่ร้องรับ ซึ่งจะขึ้นด้วยหัวกลอน ดังนี้

เอ๋อ เอ๋อ เอ็ง เอย...	เชิญเถิดแม่คุณอุตหนุนสนอง
มีสิ่งของตามแต่จะให้	แม่มีสิ่งใดแม่ให้สิ่งนั้น
แก้ทานแก้ท่าน	ผู้ครองใครเชิญ
สลัดตัดสนิททำกันตามมี	ตามได้สมบัติทั้งหลายไม่ใช่ของเรา
ประจูดั่งเงา ติดกายจะประคอง	สนองหนุนผลบุญที่เราเลื่อมใส
เกิดชาติได้ใด จะไม่ยากจน	บุญกุศลที่เราทำเอาไว้
ลูกอุตส่าห์เอาตัว มาถึงหัวบันได	ศรัทธาเถิดแม่ใจ เอียเอาบุญ

ตัวอย่างที่ 1 หัวกลอนคำร้องที่ขึ้นต้น นำเสนอเป็นโน้ตสากล

ตัวอย่างที่ 1 หัวกลอนคำร้องที่ขึ้นต้น นำเสนอเป็นโน้ตสากล

โน้ตสากลแสดงถึงจังหวะและทำนองของเพลงขอทาน โดยมีการใช้โน้ตและเครื่องหมายจังหวะที่เหมาะสมกับเนื้อร้อง

เนื้อร้อง:

เอ๋อ เอ๋อ เอ็ง เอย... เชิญ เถิด แม่ คุณ อุต หนุน ส นอง... มี สิ่ง ของ ตาม

แต่ จะ ให้ แม่ มี สิ่ง ไใด แม่ จัง ให้ สิ่ง นั้น แก้ ทา แก้ ท่าน ผู้ ครอง ใคร เชิญ ส ลัด

ตัด ส นิท ทำ กัน ตาม มี ตาม ได้ สม บัติ ทั้ง หลาย ไม่ ใช่ ของ เรา ประ จู ดั่ง เงา ติด กาย จะ ประ คอง

ส นอง หนุน ผล บุญ ที่ เรา เลื่อม ไส เกิด ชาติ ได้ ไใด จะ ไม่ ยาก จน บุญ กุ ศล ที่ เรา

ทำ เอา ไว้ ลูก อุต ส่าห์ เอา ตัว มา ถึง หัว บัน ได ศรัทธา เถิด แม่ ใจ เอีย เอา บุญ

ผู้นำร้องจะร้องกลอนนำ และลูกคู่จะเป็นผู้ร้องรับซ้ำในแต่ละประโยค พร้อมตบมือให้จังหวะตามเมื่อกลอนลงที่ประโยค “ศรัทธาเถิดแม่ใจ เอียเอาบุญ” ลูกคู่จะร้องรับซ้ำ จากนั้นผู้ร้องจะต้นกลอนโดยอาศัยไหวพริบ ผสมผสานคำที่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่เดินไปในแต่ละที่

รูปอรรถลักษณะดนตรีของเพลงขอทานนั้น เกิดจากความเฉพาะเจาะจงของทำนองเพลงที่จดจำสืบทอดกันมา ซึ่งป้าอรผู้ให้สัมภาษณ์ให้ข้อมูลว่า ทำนองเพลงของคณะเพลงขอทานของตนนั้น มีอรรถลักษณะเฉพาะคือ “การเอื้อน” ทำนองต้องมีลีลาการเอื้อน โดยเฉพาะที่สำคัญในช่วงหางเสียง ส่วนใหญ่ที่ตนเองเคยได้ยินคณะอื่น ๆ การเอื้อนหางเสียงจะห้วนกว่าคณะของตนเอง ซึ่งจำเป็นจะต้องจดจำลีลาการเอื้อนให้แม่นยำ เมื่อต่อทำนองร้องนั้น (หมายถึงสอนทำนองการร้อง: ผู้วิจัย) ให้กับบุคคลที่มาขอเรียน ตนเองจะให้ความสำคัญกับการเอื้อนเป็นหลัก เพราะจะทำให้รักษาลักษณะทำนองเพลงขอทานของคณะตนเองไว้ได้ ส่วนคำร้องนั้นก็จะเป็นการจำเช่นเดียวกับทำนอง แต่บางคนจะมีการจดคำร้องไว้ ส่วนทำนองยังต้องอาศัยการจำ เนื่องจากไม่มีวิธีการบันทึกโน้ตในเรื่องของทำนอง

ดังนั้นรูปแบบอรรถลักษณะเพลงขอทานของคณะทุ่งไผ่ดัก จังหวัดตราด จึงมีเอกลักษณ์เฉพาะเจาะจงเป็นแบบฉบับของคณะ ซึ่งทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมเพลงดนตรีที่สำคัญประเภทหนึ่ง ที่ควรบันทึกและอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

(4) บทบาทของงานดนตรีกับประเพณีในวิถีชีวิตของชุมชน

ประเพณีเป็นสมบัติของสังคมที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมมาโดยตลอด ประเพณีจึงมีบทบาทต่อมนุษย์หลายประการ คือ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม เป็นสัญลักษณ์ชี้แนะให้เข้าใจสาระสำคัญของชีวิต เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน เป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน จากคุณสมบัติดังกล่าว ทำให้ชุมชนผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นผ่านกระบวนการทางประเพณี

กระบวนการทางประเพณีนั้นผูกพันกับชุมชนสังคมตลอดมา โดยกระบวนการทางประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชนมีสองส่วนใหญ่ ๆ คือ กระบวนการทางประเพณีที่เกี่ยวข้องกับช่วงอายุของคนในชุมชน และกระบวนการทางประเพณีที่เกี่ยวข้องตามเทศกาลที่คนในชุมชนมีความเชื่อร่วมกัน กล่าวคือ กระบวนการทางประเพณีที่เกี่ยวข้องกับช่วงอายุของคนในชุมชน จะเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนตั้งแต่การเกิดจนถึงการตาย เช่น ตั้งแต่เกิด เมื่อถึงอายุ 1 เดือนก็จะมีการโกนผมไฟ โตมาถ้าเป็นผู้ชายจะมีการบวช จนกระทั่งการตายที่เกี่ยวข้องกับการทำศพ เป็นต้น ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา มีความเหมือนและการความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน ส่วนกระบวนการทางประเพณีที่เกี่ยวข้องตามเทศกาลที่คนในชุมชนมีความเชื่อร่วมกัน เช่น ประเพณีการลอยกระทง ประเพณีการเข้าพรรษา ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับเทศกาลเหล่านี้มีงานดนตรีที่เข้าไปมีบทบาททำให้คนในชุมชนใช้ดนตรีเป็นเครื่องมือในการสืบทอดประเพณีต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา และเป็นความหวังจะทำให้ทั้งตนเอง คนในครอบครัว และชุมชนตนเองมีความเจริญก้าวหน้า

กรณีศึกษาเพลง “ขอทาน” ของคณะเพลงขอทานบ้านทุ่งไผ่ดัก จังหวัดตราด ใช้งานดนตรีเป็นเครื่องมือในการทำนุบำรุงศาสนา ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ โดยการรวมกลุ่มกันในช่วงวันสงกรานต์ เพื่อไปขอรับบริจาคเงินและสิ่งของเพื่อนำไปถวายวัด การรวมกลุ่มดังกล่าวเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้เกิดความสามัคคี มีความเป็นเจ้าของเป็นส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง ในการรวมกลุ่มไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ เป็นการเสียสละ (ซึ่งผู้ที่มาถือว่าเป็นการทำบุญกุศล) ในช่วงยุคนี้คณะเพลง

ขอทานบ้านทุ่งไก่อัดัก ยังคงใช้วัฒนธรรมดนตรีในการส่งเสริมสืบสานประเพณีของไทย และยังคงมีบทบาทต่อสังคมชุมชนได้ต่อไปจากสองปัจจัย ได้แก่ 1) จากสภาพสังคมไทยที่ยังคงยอมรับและอนุรักษ์รักษาประเพณีสำคัญไว้ และ 2) การสืบทอด และการคงอยู่ของคณะเพลงขอทานบ้านทุ่งไก่อัดัก หากสองปัจจัยนี้ยังคงอยู่ บทบาทของวัฒนธรรมเพลงดนตรีกับประเพณีก็จะยังคงอยู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคมได้ต่อไป

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ในด้านประวัติพัฒนาการของวัฒนธรรมดนตรี คณะเพลงขอทานบ้านทุ่งไก่อัดัก ยังพอสืบค้นประวัติความเป็นมาของคณะฯ ได้สมบูรณ์พอสมควร เนื่องจากป่าอูร์ สุขัง ยังคงมีความทรงจำดี ประกอบกับสมาชิกในวงที่เป็นญาติพี่น้อง ช่วยกันนึกทวนเหตุการณ์ ช่วยเพิ่มเติมและลำดับเหตุการณ์ ทำให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์ แต่ประวัติบางช่วง เช่น ชื่อบุคคลและความเป็นมาบางส่วนไม่สามารถสืบค้นให้ละเอียดได้ เนื่องจากเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนที่ป่าอูร์และคณะจะเกิดตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย และไม่ได้มีการจดบันทึกไว้ จึงไม่มีข้อมูลและรายละเอียดต่าง ๆ ส่วนการสืบทอดนั้นยังไม่มีมีการสืบทอดงานด้านการแสดงเพลงขอทานอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งอนาคตอาจสูญหายหรือเหลือเพียงงานวิจัยเท่านั้น ส่วนรูปแบบอัตลักษณ์ดนตรี โดยเฉพาะรูปแบบของ “ทำนอง” ที่มีการเอื้อนเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญ ถึงแม้ว่าจะมีการบันทึกเป็นโน้ตสากล ก็ยากที่จะร้องได้เหมือนต้นฉบับ จำเป็นจะต้องมีการบันทึกเป็นรูปแบบของไฟล์เสียงเก็บรักษาไว้ ก็จะสามารถรักษาทำนองต้นฉบับไว้ได้ สำหรับบทบาทของงานดนตรีกับประเพณีในวิถีชีวิตของชุมชน คณะเพลงขอทาน บ้านทุ่งไก่อัดัก ยังคงทำหน้าที่รับใช้ชุมชนอยู่ในปัจจุบัน แต่ในอนาคตอาจขาดหายไป เนื่องจากปัจจัยที่สำคัญสองปัจจัยที่กล่าวไปแล้ว

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ “มหาวิทยาลัย” ที่มอบทุนอุดหนุนการวิจัยงบประมาณเงินรายได้ (ทุนอุดหนุนจากรัฐบาล) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 สำหรับการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

บรรณานุกรม

- ฟ้ามัย ศรีบัว. 2555. เพลงขอทาน ครุประทีป สุขโสภา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยนเรศวร, ภาควิชาศิลปกรรมศาสตร์, สาขาวิชาวิทยาการดนตรีและนาฏศิลป์.
- ศรีจันทร์ น้อยสอาด. 2544. เพลงร้องพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี กรณีศึกษา: เพลงโนเน เพลงลำภาข้าวสาร และเพลงระบำพื้นบ้าน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหิดล, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาดนตรี.
- สำนักงานจังหวัดตราด. (วันที่ 30 กันยายน 2559). ข้อมูลทั่วไปจังหวัดตราด. สืบค้นจาก www.trat.go.th/

บุคลากร

นางอร สุขัง (นามสกุลเดิม กุมพระ) นางสาวิง วงษ์ทอง (นามสกุลเดิม กุมพระ) และนางมาลี สงวนวงษ์ (นามสกุลเดิม กุมพระ) (2560) คณะเพลงขอทาน วัดทุ่งไผ่ดัก จังหวัดตราด